

HET WOORD VAN DE WEEK

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

19e jaargang nr. 37 18 september 1966

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs f 5,50 per jaar
buitenland f 7,— per jaar
voor België f 6,—
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Confrontatie met het leed

Uit de twintiger jaren herinner ik me het verhaal van de jeugdbeweger, die in een bewogen speech een analyse probeerde te geven van de achtergronden en gevaren van het drankgebruik. Onder zijn gehoor was ook professor van Rees, de bekende christen-anarchist, zelf geheelonthouder. In de pauze klopt hij de spreker op de schouder zegt: „Heel goed gedaan, m'n jongen, — al heb je er niets van begrepen”.

Ik loop vanochtend een goede kans, dat u straks dat laatste ook zult zeggen. Het leed in ons leven heeft zoveel kanten, dat het me niet mogelijk lijkt daarop een voor ieder bevredigende visie te geven, zeker niet binnen de tijd van deze causerie. En toch kan het zin hebben enkele van die kanten te belichten: voor mij een poging een paar essentiële aspecten op het spoor te komen, — voor u misschien een punt van vertrek voor uw verder denken over deze ervaring in het leven, die aan niemand voorbijgaat. Alleen hij, die geen gevoel, geen begrip, geen verantwoordelijkheid kent, zou het leed buiten z'n leven kunnen sluiten. Die mens ken ik niet.

Het leed staat zo concreet in ons leven en is tegelijkertijd zo ingrijpend en gecompliceerd dat het mijns inziens het belangrijkste probleem van ons bestaan en daardoor ook van onze menselijke verhoudingen vormt. Zelfs de dood roept slechts vragen op in zoverre hij met leed gepaard gaat.

Het leed komt op ons af: nu eens langzaam, dreigend, — dan weer onverwacht, verraderlijk zelfs.

Het komt op ons af, onafwendbaar, — of opzettelijk toegebracht uit waan, afgunst, angst, haat. Mijn waardering voor de mens, ja mijn mensbeschouwing, heeft haar diepstreikende wortels in zijn reactie op het leed van de ander. Elke vorm van leed roept reacties op: van degene, die het ondergaat, — van degene, die het eventueel veroorzaakte, — van degene ten slotte, die het zich bij anderen ziet voltrekken.

U weet het: duizend-en-één vragen begeleiden het leed, die voor velen uitmonden in het voor hen essentiële probleem van de zin van het leed: waartoe dit leed?

Voor mij ligt het wezenlijke niet daarin; centraal staat voor mij dit vragencomplex: wat zegt het leed ons, welke reactie roept het op, wat dóet het ons?

Leed ontstaat als we iets voor óns waardevels, dat we reeds hadden of verwachten, geheel of ten dele moeten missen. Dit subjectieve en dit relatieve zijn voor het leed essentieel. Beide — het persoonlijke en het betrekkelijke — maken het ons vaak moeilijk het leed van de ander zuiver mee te voelen, en zeker mee te lijden. We hebben dan vaak het gevoel tekort te schieten; tegelijkertijd zien we, dat het levenswijzere mensen beter gelukt. Zij trillen als het ware op dezelfde golflengte met de getroffene mee, terwijl er bij ons in zo'n geval eerder van kortsluiting sprake is. Maar hier laat zich niets dwingen. Leed is primair een reactie van ons gevoelsleven op een bepaalde ervaring. Die ervaring kan echter zó schokkend zijn, dat we er niet alleen in ons gevoel, maar in ons gehele zijn, in onze existentie door geraakt worden. Niets in ons reageert dan meer als in normale omstandigheden: het leed omsluit en doordrenkt ons als donker water, waarin we verzinken. Ik herinner me een zaterdagavond in de trein van Utrecht naar Zwolle. Eerst had ik in de coupé geen medereizigers, maar in Amersfoort stapte een echtpaar binnen. De vrouw schreit en blijft schreien, stil maar vanuit de diepste diepte van haar wezen. Ik zie nog hoe haar man zijn arm om haar heen legt als troost en bescherming. Ik voelde me meer dan teveel in deze situatie, hoewel ik vermoedde, dat mijn aanwezigheid niet tot haar doordrong: alleen het leed reisde met hen mee.

Het leed mag vooral een gevoelsreactie zijn, de oorzaken kunnen wel van materiële of lichamelijke aard zijn.

In onze westerse wereld tot voor enkele jaren, bij andere volken nog steeds vormt de materiële armoede een bestaanssituatie, waarmee het leed vaak hand in hand gaat. Een betere levensstandaard kan dit leed voorkomen; daaraan ontleent de strijd voor stoffelijke welvaart z'n voornaamste rechtsgrond.

Een ander voorbeeld: we kennen het leed,

Kalender 1967

De kalender 1967 van het
Humanistisch Verbond
is verschenen.

Deze is wederom in
2-kleurendruk uitgevoerd.

De prijs is **f 3.00**

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door
storting of overschrijving van f 3,— op post-
rekening 304960 t.n.v. het Humanistisch Ver-
bond, Utrecht.

In de omschrijving: Kalender 1967.

dat uit lichamelijke pijn en zwakte voortvloeit. Het zijn de geestelijk sterken, die ten slotte zichzelf daar bovenuit weten te heffen. De verbetering van hygiënische omstandigheden en medische verzorging, die vandaag voorkomen wat gisteren nog als een volksziekte voortwoerde, betekent terugdringen van het leed uit duizenden gezinnen.

Wie wat verder op de problematiek van het leed wil ingaan, ontkomt er dus niet aan een zekere onderscheiding aan te brengen in de omstandigheden, waarin het zich voordoet. Zo zie ik voor me het leed, dat opzettelijk de ander wordt aangedaan, — het leed, dat we onbedoeld en ongewild over de ander laten komen, — en ten slotte het leed, dat over ons komt zonder van menselijke invloed te kunnen spreken en waarvoor we dan ook niemand verantwoordelijk kunnen stellen. Een enkel voorbeeld moge deze vormen van leed toelichten:

Voor ónze generatie zullen, als er van opzettelijk aangedaan leed sprake is, altijd en vóór alles de vervolging en verdelging van de Joden door de nationaal-socialisten naar voren komen. Las u de brief, die de humanist Donkersloot schreef aan Presser, de schrijver van „Ondergang”, het boek waarin het feitelijke verslag van deze miljoenenvoudige moord voor eens en voor altijd neergegrift is? Ik citeer uit die brief:

„Er is één ding waarbij mijn verstand en gevoel blijven stilstaan, en altijd weer zullen blijven stilstaan. Het ergste is nog niet eens het *onherroepelijke* van de ontelbare vermoorden, hoe vreselijk dat onherroepelijke ook blijft. Men zou kunnen hopen, dat zoiets nooit in de geschiedenis meer zal gebeuren. Maar het allerergste, waar ik niet uit en niet voorbij kom, is het *onoverkomelijke*. Het onoverkomelijke, dat mensen dit aan mensen hebben kunnen aandoen, en dat er altijd mensen daartoe in staat zullen zijn, omdat er zulke mensen bestáán, omdat *mensen zó zijn*”.

Aan deze woorden, luisteraars, wil ik weinig toevoegen. Wij raken toch nimmer uitgedacht over dit onafzienbare veld van leed, over deze monsterlijke berg van misdadige zelfverheffing en tegelijkertijd deze afgrond van mensverachting.

De visie van Donkersloot wijst naar een pessimistische mensbeschouwing. Maar ook zegt hij

aan het slot van zijn brief: dit boek is voor ons een waarschuwing en vermaning. Inderdaad een appèl: laten we het sámenleven eindelijk ernstig nemen. De wereld barst figuurlijk en bijkans letterlijk van spanning en dreiging. We tarten het leed met z'n sluijer alles en iedereen maar voorgoed te bedekken. En niemand kan zeggen, dat we niet gewaarschuwd zijn.

In de menselijke verhoudingen van vlakbij en elke dag ontmoeten we daarnaast gevallen van leed, dat we elkaar aandoen zonder het te willen noch te kunnen voorkomen. U kent ze ook: ouders zien bijvoorbeeld dat hun kinderen op levensbeschouwelijk of godsdienstig terrein de deg verlaten, gedwongen door hun overtuiging, die zij — de ouders — voor aller geluk steeds als de enig juiste gezien hadden. Niet een van beide partijen kan anders denken en handelen dan hij doet. Ieder zou de ander het leed zo graag besparen en nochtans komt dit over hen. En niemand, die hier voor de ander kan uitmaken wat wel en niet verantwoord is: hier zal ieder zélf moeten beslissen.

Ten slotte het leed, dat gelijk een natuurramp het levensgeluk voorgoed dreigt weg te nemen, en dat ook doet in menig geval.

Zo las ik, al weer enige tijd geleden, een korte reportage van Jan Brusse, correspondent in Parijs. Hij vertelt daarin van een bezoek, dat hij bracht aan een Nederlandse pastoor in een Normandisch dorpje. Deze vertelt hem van een echtpaar in zijn dorp, dat zich over de ergste gewrochtjes, die er geboren worden, ontfermt. Ze weten, dat deze mislukte mensenkinderen niet lang zullen leven, maar toch hechten ze zich er altijd weer innig aan. Ze zijn jarenlang onvermoeibaar met zo'n gewrochtje bezig. Als ze dan eindelijk met iets van een glimlachje op zo'n wezenloos gezichtje worden beloond, zijn ze zielsgelukkig.

Tot zover voorlopig het verhaal van Jan Brusse; straks nog iets over het slot van zijn reportage. Ik zie ze voor me, zowel de ouders, die met dit leed geconfronteerd worden als die twee mensen, die hun leven vrijwillig en volledig in dienst stellen van anderen. Is de inzet van dit echtpaar karakteristiek voor ons, gewone mensen? Nee, helaas niet. Maar ons mensbeeld wordt mede bepaald door de houding van deze man-en-vrouw. Hierop aansluitend herinner ik me een tragedie uit 1965, in de buurt van Metz. Een vrouw verdrinkt haar jongste, debiele kind, omdat ze aan haar financiële verplichtingen tegenover de verpleeginrichting niet kon voldoen: de overheid en de gemeenschap hadden geweigerd haar daarvoor te helpen. Een jury moet over haar daad oordelen. De leden, niet in staat om ook maar één woord ter verdediging van die maatschappij te vinden, weigeren de

in de herfst

Purper zwelt het najaar aan de ruit
En de herfst wiekt op vergeelde blaren
Als op duizend kleine vleugels uit.

Kus bij 't broze sintelvuur de bruid;
Vul met liederen uw blinde jaren;
Drinken, verzen schrijven, drinken, paren,
Schrijf in asch uw naam en ook den haren,
Neem haar weg en veeg de letters uit.

Bertus Aafjes

Uit: Dichters van deze tijd

Abonneert u op

International Humanism

3-maandelijks tijdschrift
van de International and
Ethical Union

Abonnementsprijs f 3,50 per jaar
Inlichtingen: postbus 114, Utrecht

verantwoordelijkheid voor een feitelijke veroordeling van deze vrouw op zich te nemen: meer dan de vrouw was hier de maatschappij tekort geschoten.

Ik zou u nog het laatste gedeelte van Brusse's gesprek met de pastoor vertellen. Hij vraagt hem: „Komt u nooit in opstand tegen het feit, dat sommige kinderen zo totaal mismaakt en onmenselijk het leven in worden gestuurd?”

De pastoor antwoordt: „Nee, helemaal niet. Wanneer je ziet, wat voor een sublieme liefde deze monstertjes bij hun pleegouders weten te ontwikkelen, dan verdwijnt ieder opstandig gevoel”.

Hier wordt aan het leed als het ware een zin toegekend: anderen de gelegenheid bieden aan deze gevallen hun liefde te wijden. In het verlengde hiervan ligt de gedachtengang, dat de Schepper met het leed zijn bedoeling heeft, die in vol vertrouwen aanvaard dient te worden. Wie vanuit dit geloof leeft, heeft ook de weg naar de troost gevonden. Ik meen zelfs, dat in deze behoefte aan troost, psychologisch beschouwd, de behoefte aan een Schepper geworteld is.

Hier wordt het verschil in levensbeschouwing tussen gelovigen en humanisten duidelijk zichtbaar. Want van hoeveel waarde voor de gelovigen deze weg naar de troost mag zijn, hij is voor ons geen realiteit.

De weg van mens tot mens, de enige voor ons, krijgt er zo mogelijk een te dieper betekenis door.

Als ik als humanist nu tracht de plaats van het leed in het leven samen te vatten, kom ik tot het volgende:

Ik weet, dat ik een groot deel van het leed in de wereld moet aanvaarden als behorend tot de menselijke situatie. Daar waar het onafwendbaar op ons afkomt, hopen we sterk genoeg te zijn het ten slotte in ons leven te verwerken, zo mogelijk te integreren.

Daar waar mens of maatschappij aanwijsbaar schuld hebben aan het ontstaan of het voortduren van het leed, is altijd onze verantwoor-

delijkheid in het geding: passiviteit in denken en handelen is dan verraad aan de menselijke verbondenheid. Waar deze laatste niet functioneert, kunnen we het woord samenleven beter niet in de mond nemen.

Het ondervonden leed kan ons helpen het leven reëler te zien. De tijdelijkheid, die alle leven kenmerkt, waardoor ook de diepste vreugden niet eindeloos voortduren, wijst in principe altijd naar het gemis. „Het enig zijnde is wisseling”, zegt Garnt Stuiveling in een zijner gedichten. Hoe sterker we ons met die tijdelijkheid vertrouwd gemaakt hebben, hoe minder onvoorbereid we met het leed geconfronteerd worden.

Op één gevaar, dat met de beste bedoelingen vergezeld kan gaan, willen we nog wijzen, namelijk dat van overhaaste en te vergaande inmenging in het leven van de ander. Het begrip, dat we voor zijn leed willen opbrengen, zal allereerst de ruimte voor dat leed moeten eerbiedigen. In dat begrip kan het eerste bewijs van ons werkelijk medeleven, van onze steun dus, gelegen zijn.

S. BOUMA.

lijst van boeken en brochures

vertrijgbaar bij

**humanistisch
verbond**

oudegracht 152

utrecht

telefoon 030-1063

postgiro 30.49.60

Op aanvraag gratis verkrijgbaar
Postbus 114 — Utrecht

HUMANISTISCHE CORRESPONDENTIEKRING VOOR HUWELIJKSCONTACTEN
opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van
contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 30 ct. aan postzegels insluiten. (adv.)

Fragment uit het *SYSTÈME DE POLITIQUE POSITIVE* (Paris 1854)

Uit: *Appendice général — troisième partie, PREMIÈRE SÉRIE DE TRAVAUX* (pag. 82-83)

De fundamentele voorwaarde, die vervuld moet worden, om de politiek op een positivistische manier te behandelen, bestaat in het precies vaststellen van de grenzen waarbinnen de sociale betrekkingen, volgens de aard der dingen, zijn gelegen. Met andere woorden, de rol van de waarneming en die van de verbeelding moeten, naar het voorbeeld van de andere wetenschappen, streng gescheiden zijn en de tweede moet ondergeschikt zijn aan de eerste.

Om deze hoofdgedachte helder uiteen te zetten is het nodig om de geest van de positivistische politiek te vergelijken met die van de politiek op godsdienstige grondslag en die op filosofische grondslag. Om de vergelijking te vereenvoudigen kan men beide systemen onder één noemer brengen, wat de resultaten niet zou veranderen want... het tweede is, in de grond slechts een variant van het eerste, en het verschil is, dat het tweede niet zo'n uitgesproken karakter heeft als het eerste.

De theologische en de filosofische staat van een wetenschap hebben als gemeenschappelijk kenmerk het overwicht van de verbeelding op de waarneming. Het enige verschil tussen beide is, dat de verbeelding in het eerste geval zich richt op bovennatuurlijke wezens en in het tweede geval op gepersonifieerde abstracties.

Het noodzakelijk en blijvend gevolg van een dergelijke geesteshouding is, dat de mens overtuigd wordt, dat hij in alle betrekkingen het middelpunt is van een natuurlijk systeem en dat hij, bij gevolg, begiftigd is met een onbegrensde macht over de verschijnselen. Deze overtuiging leidt tot de oppermacht van de verbeelding, die gecombineerd wordt met de organische trek naar de deugd, waarover de mens zich, over het algemeen, overdreven denkbeelden vormt, wat betreft de betekenis van zijn vermogen.

Een dergelijke illusie is de duidelijkste karakteristiek van deze onvolwassenheid van de menselijke rede...

In de astronomie is de mens begonnen om de hemelverschijnselen te beschouwen, wel niet als onderworpen aan zijn invloed, maar wel zo, dat hij in een direct en intiem verband met hen

stond; er waren machtige demonstraties en veelvuldige bewijzen nodig voor hij er zich bij neerlegde dat hij maar een ondergeschikte en onmerkbare plaats innam in het heelal. In de scheikunde heeft hij aanvankelijk geloofd, dat hij naar willekeur, van zijn wensen, de aard der stoffen kon veranderen, voordat hij er zich toe beperkte om de gevolgen van de inwerking van de stoffen op aarde op elkaar te bestuderen.

Evenzo in de medische wetenschap heeft de mens lange tijd gehoopt, dat hij de ontsporingen van zijn lichamelijke organisatie vrijwillig kon herstellen, ja zelfs, dat hij zich kon verzetten tegen de oorzaken van de vernietiging van het leven, tot hij eindelijk heeft ingezien, dat zijn ingrijpen nutteloos was, indien die niet aan het leven gehoorzaamde, en er niet tegenin moest gaan.

De politiek is, evenals de andere wetenschappen, ook niet ontkomen aan deze wet, die uit de aard der dingen is voortgekomen. De staat waarin zij tot vandaag wordt aangetroffen, en waarin zij zich nog steeds bevindt, is in overeenstemming met de fase van de astrologie voor de astronomie, de zwarte kunst voor de scheikunde en het zoeken van een wondergeneesmiddel voor alle kwalen voor de medische wetenschap...

De mens heeft, tot op heden, geloofd dat hij een onbeperkte macht had over de politieke verhoudingen om een volmaakte sociale orde te kunnen stichten. Met andere woorden, het menselijk geslacht, is altijd, tot op heden in de politiek geconfronteerd, omdat hij zijn aard niet beschouwde, met een besef, dat hij altijd passief zou moeten ontvangen, al wat de wetgever, gewapend met voldoende gezag, hem wilde verlenen...

Om de wetenschap der politiek positivistisch te maken moet, zoals in de andere wetenschappen, de beschouwing gaan heersen boven de verbeelding. Ten tweede, moet, wil deze eerste voorwaarde vervuld worden, ingezien worden, dat de sociale organisatie sterk gebonden is aan de cultuurperiode en er door wordt bepaald; aan de andere kant moet men oog hebben voor het feit, dat de beschaving afhankelijk is van een onveranderlijke wet, die op de aard der dingen is gebaseerd...

(vert. H.B.)

lezingen voor de radio

Zondag 25 september VARA 9.45 uur:

J. L. Broeckx: „Kunst en vrijheid”.